

citur lumen, quia per eam manifestantur res cognoscenti. Tum lumen naturale sunt prima principia naturaliter cognita, quibus aliae veritates manifestantur. Nequit autem lumen naturale intellectus esse aliqua facultas ab eo distincta; nam sic intellectus ex essentia sua tenebrae esset: sed quaeo quid est intellectus tenebrae? Lumen scilicet naturaliter inest intellectui sicut cuique potentiae cognoscitivae inest vis qua fit ut cognoscat: est enim id quod necessarium est ut obiectum manifestum sit, h. e. ut cognitio exsistat. At quidnam manifestat obiectum auditui, olfactui, tactui? Dices pro oculo esse lucem externam. Respondeo lucem hanc non fungi nisi munere determinantis, ideoque ex ea colliguntur necessitatem determinantis alicuius: at si aliquid distinctum requiritur pro oculo, praeter obiectum et determinationem ad actum, ut videre possit, et huius rei necessitas ad omnes facultates cognoscitivas extenditur ut etiam pro intellectu valeat, dicatur quodnam sit lumen vel aequivalens lumini pro auditu, pro olfactu etc. Ibi certe non repieres nisi vim intrinsecam facultatis, obiectum, et determinationem.

Hinc S. Thomas lumen naturale intellectus vocat ipsam vim seu virtutem intellectualem. I p. q. CV. a. 3. in corp. et ad 2.^m coll. q. CVI. a. 1.

Nota. Doctrina haec, quae statuit intellectum agentem, solet ab Aristotele repeti qui eam tradiderit III De Anima c. 5. Ut autem verum fateamur, dubitamus sane an quod Philosophus ibi docet illud sit quod postea Scholastici defenderunt. Distinguitur quidem duplex νοῦς, alter τὸ πνεῦμα γέγνεθαι, alter τὸ πνεῦμα ποιεῖν, et hic habitui, atque luminis comparatur. Verum asseritur quoque de hoc tantum quod sit separatus h. e. inorganicus, immixtus, impassibilis; atqui capite praecedenti haec de intellectu cognoscitivo Philosophus asseruerat: videtur ergo hic intellectus activus esse ille qui cognoscit. Praeterea advertendum est Philosophum 1° negasse creationem (cf. Cosm. Th. XXIX. Not.): 2° posuisse plures praeter Deum intelligentias aeternas sine principio et sine fine (Metaph. L. XII. c. 8): 3° censuisse

et ipsum cum Platone quod ea quae fine carent, careant quoque initio (De Caelo L. I. c. 12). Haec si perpendas, facile intelliges impeditam quam maxime esse debuisse Philosophi mentem in quaestione de natura principii intellectivi hominis, illiusque origine. Cum enim nollet ipsum e materia educi, sicut ceteras formas, nec tamen creari; quid reliquum erat nisi ut vel assereret ipsum esse aliquam ex intelligentiis aeternis (quod quidem videtur facere cum loco prius citato ait « hoc solum esse ἀθεναῖτον καὶ αἰδίον »), vel ita obscure loqueretur ut eius sententia capi haud posset? quod quidem in hac re abunde praestitisse videtur.

THESIS XXVI^a

I *Phantasma necessarium est ut intellectus in potentia existens determinetur ad actum.* II *Imo nedum ut determinans, sed ut cooperans quoque phantasia requiritur ut intellectus operetur.*

DEMONSTRATIO I. PARTIS. Intellectus in potentia multipliciter spectari potest. 1° Cum nondum se exercuit, ut in initio existentiae. 2° Cum licet se exercuerit et habitu ideas retineat, actu tamen non cogitat, si tamen hic casus reapse contingat. 3° Cum quamvis actu cogitet, est in potentia ad alia cognoscenda quae cum iis quae cogitat non necuntur. 4° Cum ea quae non cogitat necuntur cum iis quae actu cogitat.

In hac prima parte spectamus tres priores casus. Et 1° quoad primum. Intellectus in eo statu indiget determinatione, atqui ut experientia liquet nulla alia determinatio praesto ei est naturaliter praeter apprehensionemphantasticam sive sensitivam, ergo. *Prob. min.* 1° Quando desunt certa phantasmatata, nequit naturaliter intellectus cogitare res iis respondentes. 2° Id ad quod est in potentia vel est aliquid pure intelligibile, vel est aliquid sensibile; atqui ad sensibilia cogitanda eatenus determinatur quatenus fiunt ei praesentia per sensum aut phantasiam, cuius signum est

quod deficiente aliquo sensu caret mens cognitione obiecti eiusdem sensus. Pure vero intelligibilia non nisi per sensibilia iam cognita mens apprehendit, omnia enim supersensibilia cognoscimus per analogiam ad sensibilia: ergo. Deinde quoad alios duos casus eadem determinatio requiritur, quia ex una parte cognitio habitualis non sufficit ad determinandum intellectum, quod patet experientia, ut enim aliquid recognoscimus quod olim cogitavimus oportet ut per aliquam cognitionem actualem ea praeterita cognitio in nobis excitetur: ex alia parte si nulla adest cognitio actualis, aut si quae adest nullatenus connectitur cum iis quae recognoscari possent, perinde se habet intellectus quoad haec ac si esset in potentia ut in 1º casu; et idcirco quod in eo valet, valet etiam in his duobus, ut ipsa experientia ostendit.

Quaeres cur dixerimus phantasiam, non simpliciter sensum. Respondeo sufficere quidem per se sensationem, sed quia existente sensatione phantasia quoque operatur, et eius actio adest quoque sensibus externis non operantibus, ita ut per ipsam omnis materia quae per sensus acquiritur supeditari semper possit intellectui; hinc phantasiae praecepitio fit.

DEMONSTRATIO II. PARTIS. Phantasiae operatio non requiritur tantum ut intellectum in potentia determinet ad actum, sed etiam ut intellectum iam in actu existentem iuvet simul cum eo operans exhibendo nempe ea phantasmatum quae res cogitandas plus minus repraesentent. Quare fit ut cum intellectus est in actu secundum 4º casum supra propositum indigeat pro cogitandis novis rebus phantasmatis non determinante, certe cooperante. Cooperatio non in eo est sita quod utraque facultas eundem actum producat, sed quod operante intellectu etiam phantasia operetur: utraque vero facultas proprium actum eliciat. Necessitas huius continuae et universalis cooperationis liquet experientia. Nam quotiescumque vel immaterialia obiecta cogitamus, componimus semper aliqua phantasmatum quibus obiectum cogitabile adumbretur, et si phantasmatum ex rebus sensibilibus desint vel minus sint opportuna, adhibemus vocabula, vel

analogia signa quibus mentis cogitatio defixa teneatur, et si haec omnia nobis desint, experimur impossibilitatem cogitandi. Quare si in progressu cogitationis phantasia perturbetur ex cerebri laesione, intellectus quoque in suis operationibus aberrat. Hoc autem factum constans ostendit nexus quedam necessarium intercedere operationem intellectus inter et operationem phantasiae, oportere nimur ut quae anima per intellectum cogitat, eadem per phantasiam imaginetur. Hoc est quod aiebant veteres: *oportere intellectum cum cogitat converti ad phantasmatum*; quam loquendi rationem alii scholastici ita temperant ut potius dicuntur: *oportere ut, cum intellectus cogitat, phantasia ad convenientia phantasmatum convertatur*.

Ex indole demonstrationis allatae pro necessitate phantasmatum determinantis, tum cooperantis, liquet non probari necessitatem quedam essentiali quae nempe petatur ex ipsa intellectus natura, sed probatam esse tantummodo necessitatem quedam naturalem, quae ex quodam animae statu naturali oriri potest.

THESIS XXVII^a

Ad originem primarum idearum universalium explicandam haec tria sufficiunt, I essentias esse reales atque adeo universale in singularibus fundamentaliter existere, II essentias alias reales fieri per sensum subiecto cogitanti praesentes, III pollere intellectum abstractiva vi, seu posse essentias ipsas concipere praecisis notis singularitatis. IV Errant proinde qui negant posse per abstractionem explicari modum quo ideae universales gignuntur in nobis: et V qui asserunt ad efformandas ideas rerum iudicium requiri.

DEMONSTRATIO I. PARTIS. Quaeri potest 1º utrum haec tria quae postulamus certa sint; 2º utrum sufficient ad explicandam originem primarum idearum universalium. Iam vero quod ad primum spectat, liquet certa esse illa tria. Sane necesse est essentias esse reales si res quaevi sua constat

essentia, ut in Ontologia declaratum est. Rursus dubitari nequit aliquas ex iis fieri, in concreto quidem, praesentes subiecto cogitanti cum sentiuntur. Quod enim in externae sensationis obiecto essentia aliqua contineatur, quamvis a sensu non percepta sub hac ratione essentiae, evidens est ex eo quod sive obiectum sensus sint res extra sensus, sive modificatio sentientis, aliquid semper reale est, sua proinde constans essentia.

Id vero fit praesens cogitanti. Nam illud fit cogitanti praesens quod ita obiicitur ei ut non tantum remote sed proxime sit ab eodem cogitabile: cum autem per sensationem habeatur determinatio ad intelligendum, id quod sensatione continetur est pro intellectu proxime cogitabile. Item per sensum intimum tum actus, tum subiectum fiunt praesentia intellectui, ergo et per hunc sensum essentia aliqua concreta fit intellectui praesens.

Tandem quod spectat ad tertium, certe pollet intellectus vi abstractiva. Vis scilicet abstractiva est vis percipiendi essentias rerum ut sunt in seipsis, non tantum ut sunt aliquod factum nos afficiens: percipiendi idcirco res praecisione facta a notis singularitatis. Conceptus enim essentiae est conceptus per se universalis. Potest quidem apprehendi a nobis essentia singularis, sed hic conceptus exprimit essentiam quae separari potest, atque videtur separari posse a notis individuantibus. Porro id est satis ut percipiatur res praecisione facta a notis singularitatis. E contrario apprehensio exprimens solum aliquid concretum non est conceptus essentiae.

Iam vero haec vis abstractiva intellectui certe competit. Etenim 1º intellectus obiectum sunt essentiae. Nam a) ut iam probavimus, intellectus non est facultas per se ordinata ad percipiendas res relative, nam percipit corpora, Deum, et possibilia, quae ipsum non afficiunt, ergo percipit res ut sunt in seipsis; etenim eas vel relative, vel absolute percipere debet, absolute autem percipere est percipere res ut sunt in seipsis. Si vero percipit res ut in seipsis sunt, percipit quid sint res, h. e. percipit essentias rerum. b) In-

tellectus certe percipit rationem entis: porro haec ratio est absoluta et spectat ad essentiam cuiusque rei, haec enim non est nisi ens aut hoc, aut illo modo. Intellectus ergo obiectum sunt essentiae rerum. 2º Si autem obiectum intellectus sunt essentiae rerum potest intellectus in earum consideratione sistere praescindendo a notis singularitatis, quia hae ad essentiae conceptum non sunt necessariae. Sane praeccisio haec in hoc consistit quod res percipiatur non ut se habet relative ad cognoscentem, non ut est factum aliquod praesens cognoscenti, sed ut est essentia quae per se nullum certum individuum sibi determinat. Igitur pollet intellectus abstractiva vi.

Si rationem quaeris cur intellectus pollet abstractiva vi seu cur ipsas essentias rerum cognoscat, respondetur quia immaterialis est independens ab organo corporeo. Haec autem responsio docet quidem cur spiritus agens independenter a corpore non impediatur, sicut sensus, percipere essentias, quia organum corporeum impedit hanc cognitionem. Sed reapse nondum apparet cur spiritus eo quod talis est essentias rerum necessario percipiat. Aut id ex eo fieri quod ens immateriale potest cognoscere res immateriali modo, h. e. secundum quod ipsae non sunt subiectae variationibus suae existentiae temporalis. At id supponit solas res materiales obnoxias esse variationibus existentiae temporalis; quod falsum est. Praeterea *modus immaterialis* cognoscendi vel spectatur ex parte actus, vel ex parte obiecti. Si ex parte actus, potest esse cognitio immateriali modo etiam individuorum. Si ex parte obiecti, cum dicis: ideo ens immateriale essentias cognoscit, quia cognoscit immateriali modo, dicis si aliquid dicis: ideo cognoscit rerum essentias, quia cognoscit essentias. Scilicet ratio huius rei certe sita est in intellectus natura, sed nos eam a priori afferre non possumus; quia naturam spiritus ex eo tantum cognoscimus quod intelligens est, h. e. essentias rerum apprehendit.

Porro haec tria enumerata sufficiunt ad originem primarum idearum universalium explicandam. Nam posita praesentia realis et concretae essentiae intellectui per sensum,

quae essentia prout concrete sentitur determinat subiectum cogitans ad agendum, iam adest ratio cur subiectum cogitans vim suam exerat: quia vero essentias percipere potest, et ad hoc est factum, adest quoque ratio cur essentiam eam quae in obiecto sensationis continetur percipiat, atque percipiat praecisione facta a notis singularitatis, sive universaliter, quia id rursus est positum in facultate intellectus. Haec proinde abstractio non est actus caecus, neque est effectus praevertentis cognitionis, sed est naturalis actus cognoscitivus. Naturalis est, quia in ipsa natura intellectus situm est ut essentias apprehendat; cognoscitivus est, quia videtur quod attingitur. Non vero requirit aliam in intellectu cognitionem praecedentem, quia non est acceptio unius prae alio ex duobus, sed est acceptio unius sine alio, eo quod illud sit proprium intellectus obiectum. Analysis autem quae circa ideas instituitur, quaeque frequenter libera est, supponit iam confuse cognitum quod per eam distincte cognoscitur.

Adverte ergo et attente considera discriumen inter hanc abstractionem, quam defendimus, et abstractionem lockianam. Haec eo spectat ut in perceptionibus sensibilibus separet eas quae invicem differunt, ut ita gradatim ad aliquam simplicem perceptionem perveniat, quae est proinde semper perceptio phaenomeni, et sensibilis; abstractio autem de qua loquimur, immediate attingit essentiam obiecti sensibilis, nec plura sensibilia aut plures sensibiles qualitates comparat, sed in uno obiecto defixa id quod in se ipsum est apprehendit sive eius essentiam contemplatur.

Coroll. 1.^m Ergo cum omnis res, ideoque quidquid sentimus sit ens, licet tale et determinatum, potest intellectus ideam entis ex sensatione per abstractionem acquirere.

Argumenta Rosminii in contrarium huc redeunt: 1° quia idea entis est idea entis possibilis, possibilia vero non agunt in sensu; 2° quia characteres oppositos habent idea entis et sensatio, ea universalitatem et necessitatem, haec determinationem et contingentiam: 3° quia sensus non percipiunt res nisi relative, idea vero entis est conceptus rei ut in se

est. 4° Tandem quia haec idea est necessaria pro quavis cogitatione, unde praesupponitur omnibus cogitationibus (Nuovo Saggio... Sezione 5.^a c. 1°).

Ad 1.^m Ens possibile dici dupliciter potest 1° quod habet potentiam existendi, sive exsistat, sive non exsistat: 2° quod reperitur in statu purae possibilitatis. Primum exhibetur semper per ideam entis, quod enim est potest esse: alterum exhibetur per ideam priorem negatione addita actualis existentiae. Porro licet ens possibile altero modo acceptum non afficiat sensus, afficit tamen ens possibile primo modo acceptum, h. e. ipsum ens reale. Unde cum ex eo idea entis abstrahatur, potest deinceps et idea pure possibilis abstrahi.

Ad 2.^m Characteres oppositi competit universali directo et singulari non ratione rei quae est vel singularis, vel universalis, sed ratione modi quo res est aut singularis, aut universalis. Cum ergo eadem essentia possit esse et realiter singularis, et logice universalis prout evadit obiectum intellectus, hinc pro diverso statu diversi et oppositi characteres ei competere possunt. Qualis vero sit universalitas et necessitas quae ideis competit sive obiecto expresso per ideam liquet ex doctrina de universalibus tradita in Critica.

Ad 3.^m Percipere res relative non est percipere tantum relationem aut nihil absoluti, sed percipere aliquid, ideoque absolutum, prout habet relationem ad nos, h. e. prout nos afficit, aut modificat. Percipere vero res prout nos modificant, non perinde est ac percipere tantum modificationem suam. Verum etsi solam modificationem suam sensus percipient, percipiunt profecto aliquid reale quod essentia sua constat, ut odorem, colorem et huiusmodi; imo cum modificatio a sensu sentiatur concrete, simulque cum ea subiectum modificatum, ut manifeste liquet in sensu gustus, odoratus, et tactus, necesse est ut per sensum percipiatur aliquid quod in se est absolute.

Ad 4.^m Idea entis necessaria est pro quovis iudicio, *trans*, pro quavis cognitione, *subdist.* *explicata*, *neg.* *implícita*, *conc.* Scilicet necesse est ut quidquid percipitur sit

ens, ideoque ex eo conceptus entis explicitus abstrahi possit: sed non est necesse ut semper sub explicito entis conceptu apprehendatur. Verum et si id necesse esset, non tamen demonstraretur praeeexistens ideae entis ante quamcumque actualem cogitationem, nam prima cogitatio ideam entis exprimere posset, quia in obiecto quod sentitur et quo determinatur subiectum cogitans, ratio entis continetur.

Coroll. 2.^m Quod de idea entis dictum est, idem dicendum de aliis primis ideis universalibus et metaphysicis, ut ideis boni, unius, multitudinis, distinctionis, identitatis, contingentis, necessarii, activitatis, causae, substantiae, et huiusmodi, quae tum ex ipsis obiectis, quae sentiuntur, tum ex actibus cognoscentis quos sensus intimus refert, tum ex aliis ideis universalibus praehabitis per analysim aut synthesim efformantur.

Sane quemadmodum ratio entis obiectiva est, et ideo abstrahi a rebus potest conceptus entis, ita obiectivae sunt ceterae rationes boni, contingentis, necessarii etc. idcirco vel immediate, vel mediantibus aliis ideis, quibus hae rationes reales manifestae fiant, apprehendi poterunt a mente.

Diximus ad has ideas efformandas vim intellectus *analyticam* et *syntheticam* concurrere. Utraque sane vis intellectui competit eo quod est vis abstractiva. Sieut enim apprehendit essentiam praecisis notis individuantibus, ita et singulas notas essentiae iam conceptae seorsim apprehendere potest, et sic essentias in suas notas dividere; qui actus determinatur ex comparatione plurium idearum quae secundum aliquid inter se conveniunt, secundum aliquid differunt. Qui vero analysim instituere potest, potest et synthesim, est enim haec cognitio eiusdem quod prius cognitum fuerat, sed cognitio distincta propter analysim institutam. Iam vero ope utriusque functionis plures ideae universales ex quibusdam praeeexistentibus efformari posse nemo non videt. Cf. analysim huiusmodi idearum institutam suis locis in Ontologia. Lege opus Card. Gerdilii Dell' Origine del senso morale §. 1.º

DEMONSTRATIO IV. PARTIS. Id negat Rosminius (oper. cit. Sez. 2.^a c. unico) qui eas ideas quarum formationem per

abstractionem explicari posse negat, appellat communes et generales; sed cum affirmantium sententiam tribuat quibusdam scholis philosophicis, hae autem aliae non sint quam scholasticorum qui de ideis universalibus loquebantur, dicendus est ideas communes et generales habere easdem ac universales, cum praesertim reapse non differant. Porro argumentum Rosminii hoc est. Ut per abstractionem efformetur idea generalis requiritur idea particularis circa quam mens exerceat has operationes, 1° analysim eius in duo elementa quibus constat nempe notas communes et proprias, 2° præcisionem a notis propriis, 3° attentionem in notas communes, quae sunt ideae generales, quae quaeruntur. Quare ad abstractionem efficiendam requiritur ut iam existat in mente idea particularis quae iam contineat notionem communem, si enim non contineret, non posset in eadem a mente videri. Ergo abstractio supponit in mente existentiam idearum universalium, eoque spectat ut eas consideret atque separat a quovis elemento heterogeneo, non ut eas efformet.

At contra 1.º Ad efformandas ideas universales quae essentiam aliquam realem et completam repraesentant sufficit ut eadem essentia reperiatur concreto modo in sensatione a qua perceptio intellectus determinatur, per quam perceptionem subiectum cogitans apprehendit illud idem quod sentit, sed apprehendit ut est in se, atque hoc ipso conceptum universale directum eiusdem habet, cum praescindat a nota singularitatis, nempe facti praesentis.

2° Ad efformandas vero ideas universales essentiarum incompletarum, sive notarum communium pluribus speciebus sufficit idea prior essentiae completae cuius analysis instituatur, in qua essentia hae notae quidem continentur, at explicite resultant per analysim intellectus. Quare perferam postulatur ut pro efformanda idea universali, vel pro abstractione praeesistat in intellectu idea particularis, sed requiritur tantum ut aliqua essentia concreta percipiatur a subiecto cogitante, percipitur autem per sensationem in qua essentia aliqua concreta existit.

DEMONSTRATIO V. PARTIS. Polemice haec tractabitur cum